

تربیت آرمانی

گذری براهداف، راه کبر و ناپوشویه های تربیتی
با الهام از سیره ی استاد علامه ی کربا پچیان (رحمته)

دکتر سید محمد کدبنی هاشمی

به قلم: سعید مقدس

سرشناسه: بنی‌هاشمی، سید محمد، ۱۳۳۹
عنوان و نام پدیدآور: تربیت آرمانی، گذری بر اهداف، راهبردها و شیوه‌های
تربیتی با الهام از سیره‌ی استاد علامه‌ی کرباسچیان و استاد رضا روزبه.
سید محمد بنی‌هاشمی؛ به قلم: سعید مقدس.
مشخصات نشر: تهران: مرکز فرهنگی انتشاراتی منیر، ۱۳۸۹.
مشخصات ظاهری: ۳۳۶ ص.
شابک: ۴ - ۲۴۰ - ۵۳۹ - ۹۶۴ - ۹۷۸
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.
یادداشت: کتابنامه: همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع: کرباسچیان، علی اصغر، ۱۳۹۳ - ۱۳۸۲: روزبه، رضا، ۱۳۵۲ - ۱۳۰۰
موضوع: اسلام و آموزش و پرورش، تربیت اخلاقی، جنبه‌های مذهبی، اسلام.
رده‌بندی کنگره: ۴ ۱۳۸۹ ت ۸۵ ب ۱۸ / ۲۳۰ RP
رده‌بندی دیویی: ۲۹۷ / ۴۸۳۷
شماره کتابشناسی ملی: ۲۲۴۰۹۹۳

شابک ۴ - ۲۴۰ - ۵۳۹ - ۹۶۴ - ۹۷۸ ISBN 978-964-539-240-4

تربیت آرمانی

سید محمد بنی‌هاشمی

به قلم: سعید مقدس

ناشر: مرکز فرهنگی انتشاراتی منیر

نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۰

تیراژ: ۲۰۰۰ نسخه

حروفچینی: شبیر / ۷۷۵۲۱۸۳۶

چاپ: زنبق

دفتر مرکزی: خیابان مجاهدین، چهارراه ایسردار، ساختمان پزشکان، واحد ۹ تلفن و فاکس: ۷۷۵۲۱۸۳۶ (خط ۶)
فروشگاه: تهران، خیابان ایران، خیابان مهدوی‌پور، پلاک ۶۴ تلفن: ۰۱-۶۶۸۰۱۳۳۵ (خط ۴) ۷۵۲۱۸۳۶ (۰۹۳۵)

وب سایت: <http://www.monir.com>

پست الکترونیک: info@monir.com

دیگر مراکز بخت: نشر نیک‌معارف، ۰۱۰۶۶۹۵۰۰ • نشر آفاق، ۰۳۵۲۸۴۷۰۳ • دارالکتب الاسلامیه، ۰۴۱۰۵۵۶۲۰۴۱۰

نشر رایحه، ۰۸۸۹۷۶۱۹۸ • بخش اینه، ۰۳۳۹۳۰۴۹۶ • نمایشگاه کتاب اعراف، ۰۸۵۲۹-۲۲۲

۶۸۰۰ تومان

فهرست مطالب

۵	تقدیم
۱۷	پیش‌گفتار
۲۱	مقدمه
۲۱	(۱) لزوم محافظت خود و اطرافیان از عذاب الهی
۲۴	(۲) حساسیت مضاعف وظیفه‌ی تربیت در ایام غیبت

بخش اول: اهداف و تعریف تربیت

۳۱	فصل اول: حقوق فرزندان
۳۱	مقدمه
۳۲	(۱) برخی از حقوق فرزندان
۳۲	۱ - ۱) آموزش اخلاق، احکام و اعتقادات
۳۴	۲ - ۱) برخی حقوق فرزندان پسر
۳۶	۳ - ۱) برخی حقوق فرزندان دختر

۳۶	۱- ۳- ۱) حق ساکن نکردن دختر در طبقات بالای منزل
۳۷	۲- ۳- ۱) حق ازدواج به موقع
۴۱	فصل دوم: تعالیم الهی والدین به فرزندان
۴۱	مقدمه
۴۲	۱) قرآن و اصول عقاید
۴۶	۲) توانی و تبری؛ لازمه‌ی ولایت
۴۷	۳) آموزش احکام
۴۸	۱- ۳) احکام عبادات
۴۸	۱- ۱- ۳) آموزش بسم الله الرحمن الرحيم
۵۰	۲- ۱- ۳) اهتمام به نماز فرزندان
۵۵	۳- ۱- ۳) تسبیحات حضرت زهرا (ع)
۵۵	۲- ۳) احکام معاملات
۵۶	۴) اخلاق
۵۹	۱- ۴) اخلاق اجتماعی
۵۹	* صداقت و امانت‌داری
۶۰	* تواضع
۶۱	* احترام به والدین
۶۱	* احسان به بدکار
۶۲	* حُسن خلق
۶۳	* وفای به عهد
۶۴	۲- ۴) اخلاق فردی
۶۴	* شرح صدر
۶۴	* صبر و شکر
۶۵	* زهد
۶۶	* قناعت

۶۷	✽ بغض دنیا
۶۷	✽ دوری از حسد
۶۸	✽ خوف و رجا
۶۹	فصل سوم: تربیت: نهاده‌سازی ارزش‌ها
۶۹	مقدمه
۶۹	(۱) تشریح مختصات نهاده‌سازی
۶۹	۱ - ۱) نهاده‌سازی: مستقر کردن
۷۱	۱ - ۲) طیف‌بردار بودن نهاده‌نگی
۷۲	۱ - ۲ - ۱) سقف نهاده‌شدن
۷۴	۱ - ۲ - ۲) کف (حداقل) نهاده‌شدن

بخش دوم: «صیانت» و «فضاسازی» دو راهبرد اصلی تربیت

۸۱	فصل اول: پیشگیری به جای درمان
۸۱	(۱) علامه‌ی بصیر علیه السلام : طلایه‌دار رویکرد پیشگیرانه
۸۵	(۲) شتاب باید!
۸۷	فصل دوم: صیانت نفس متربی
۸۸	(۱) آسیب‌پذیر بودن انسان در برابر نفس اماره و شیطان
۸۹	(۲) شهوت: مهم‌ترین حجاب عقل
۹۵	(۳) تقوا (پرهیز): مهم‌ترین شاخصه‌ی صیانت
۹۸	(۴) مراحل تربیتی اعمال تقوی
۹۸	۱ - ۴) مرحله‌ی اول: صیانت بیرونی
۹۹	۲ - ۴) مرحله‌ی دوم: صیانت درونی
۱۰۰	۳ - ۴) نقش‌آفرینی عنصر «صیانت» و «تقوا» در همه‌ی مراحل یادشده

- ۵) مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در صیانت ۱۰۱
- ۱ - ۵) سن متری ۱۰۲
- ۲ - ۵) میزان حساسیت متری در برابر تحریک‌ها ۱۰۳
- ۳ - ۵) جنس متری ۱۰۵
- الف) فتهی نخست در سوره‌ی یوسف: عشق توجیه‌پذیر ۱۰۶
- ب) فتهی دوم در سوره‌ی یوسف: عشق خوش سرانجام! ۱۰۸
- ج) آموزش ندادن سوره‌ی یوسف به بانوان: توصیه‌ای عقیقانه و دلسوزانه ۱۱۰
- د) آموزش سوره‌ی نور و رویکردهای تقوامحور ۱۱۰
- ۴ - ۵) نظارت: ضامن تدلوم صیانت ۱۱۱
- ۱ - ۴ - ۵) نیاز به صیانت و نفی ناپذیری آن ۱۱۱
- ۲ - ۴ - ۵) نظارت و برخی شیوه‌های آن ۱۱۲
- ۶) یک آفت کمتر، بهتر ۱۱۴
- ۷) تربیت در محیط باز، تربیت در محیط بسته ۱۱۵
- الف) محیط باز ۱۱۵
- ب) محیط بسته ۱۱۶
- ۸) تربیت در محیط بسته: تربیت گلخانه‌ای؟ ۱۱۷
- ۱ - ۸) «تربیت گلخانه‌ای» به معنای «نازپرورده کردن متری» ۱۱۷
- ۲ - ۸) تربیت گلخانه‌ای به معنای «صیانت در عین مقاومت‌سازی» ۱۱۹
- ۱ - ۲ - ۸) شرایط آفات و لزوم تناسب آن‌ها با مقاومت متری ۱۲۱
- ۲ - ۲ - ۸) مقاومت: «صیانت درونی» ۱۲۳
- ۳ - ۲ - ۸) قابل جمع نبودن واکنش‌های واکنش‌ناپذیر یا آلوده کردن متری ۱۲۳
- ۴ - ۲ - ۸) تحقق مقاومت عقلانی پس از بلوغ عقلی ۱۲۶
- ۵ - ۲ - ۸) جمع‌بندی ۱۲۷
- ۳ - ۸) علامه‌ی علوی و «صیانت در عین مقاوم سازی» ۱۲۸
- ۱ - ۳ - ۸) گزینش دقیق دانش‌آموزان ۱۲۹
- ۲ - ۳ - ۸) گزینش و نظارت دقیق بر معلمان ۱۳۰
- ۳ - ۳ - ۸) علامه و صیانت‌های ریزبینانه ۱۳۱

۱۳۲	۹ پاسخ به چند پرسش پیرامون صیانت
۱۳۳	۹ - ۱ محیط‌های صیانت‌نشده: باعث کاهش لغزش‌های فاحش؟
۱۳۵	۹ - ۲ صیانت: تحدید آزادی متربی؟
۱۳۸	۹ - ۳ تجربه و کاهش خطا
۱۴۲	۹ - ۴ صیانت: مایه‌ی انزوا؟
۱۴۷	۹ - ۵ عقده و فشار: حاصل صیانت؟
۱۵۱	فصل سوم: فضاسازی دومین راهبرد تربیت عقلانی
۱۵۱	۱ ترسیم مختصات فضاسازی
۱۵۱	مقدمه
۱۵۲	۲ ارکان فضاسازی
۱۵۲	۲ - ۱ رکن نخست: شناخت
۱۵۳	۲ - ۱ - ۱ شکل شناخت در «کف و سقف نهادینگی ارزش‌ها»
۱۵۴	۲ - ۱ - ۲ فرایند اعطای بیش
۱۵۶	۲ - ۲ رکن دوم: عاطفه و احساس
۱۶۰	۲ - ۳ رکن سوم: قانون و چارچوب
۱۶۰	۲ - ۳ - ۱ قوانین و خط قرمزها
۱۶۳	۲ - ۳ - ۲ اصل «حفظ ارتباط» در کنار «رعایت ظرفیت روحی متربی»
۱۶۴	۳ نمونه‌هایی از فضاسازی در دو بعد اعتقادی و رفتاری
۱۶۴	۳ - ۱ بُعد اعتقادی
۱۶۶	۳ - ۲ بُعد رفتاری

بخش سوم: شیوه‌های تربیتی راهبردهای صیانت و فضاسازی

۱۷۳	فصل اول: ده روش نخست
۱۷۳	مقدمه
۱۷۴	۱ جایگزین‌سازی اشتغالات مثبت

- ۱۷۴ ۱ - ۱) بی‌کاری و به خطر افتادن صیانت
- ۱۷۵ ۱ - ۲) اشتغال مثبت و فضا سازی
- ۱۷۷ ۲) همدلی و هم‌زبانی
- ۱۷۷ ۱ - ۲) مختصات همدلی و هم‌زبانی
- ۱۷۸ ۲ - ۲) گفتگوهای غیررسمی و نتایج صیانتی
- ۱۸۰ ۲ - ۳) گفتگوهای غیررسمی و فضا سازی
- ۱۸۱ ۳) وقت‌گذاری ویژه
- ۱۸۱ ۱ - ۳) اثر وقت‌گذاری ویژه در فضا سازی
- ۱۸۴ ۲ - ۳) تأکید مربی علوی بر وقت‌گذاری ویژه
- ۱۸۶ ۴) مصاحبت و نظارت
- ۱۸۶ ۱ - ۴) نظارت و حیال‌گیری
- ۱۸۷ ۲ - ۴) زبان‌های محیط‌رها از نظارت
- ۱۹۰ ۵) اُبَهِت و حرمت
- ۱۹۱ ۶) ارزیابی و محاسبه
- ۱۹۳ ۷) عکس‌العمل رازدارانه در برابر خطا
- ۱۹۳ ۱ - ۷) آگاهی در عین اعتماد
- ۱۹۴ ۲ - ۷) عکس‌العمل طیب گونه
- ۱۹۵ ۸) تنبیه و تشویق
- ۱۹۵ ۱ - ۸) تعریف تشویق و تنبیه
- ۱۹۷ ۲ - ۸) مراتب تشویق و تنبیه با توجه به میزان عقلانیت متری
- ۲۰۰ ۳ - ۸) رعایت تدریج در تشویق و تنبیه
- ۲۰۱ ۴ - ۸) نقش رابطه‌ی مربی و متری در تأثیرگذاری تشویق و تنبیه
- ۲۰۱ ۵ - ۸) تشویق و تنبیه و شکار لحظه‌ها
- ۲۰۲ ۹) تکرار و تمرین
- ۲۰۳ ۱۰) ایجاد رقابت مثبت در پای‌بندی به ارزش‌ها

فصل دوم: ده روش دوم	۲۰۵
۱۱) تقیید مرتبی به ارزش‌ها و خودساختگی او	۲۰۵
۱ - ۱۱) ضرورت خودساختگی مرتبی	۲۰۵
۲ - ۱۱) جایگاه خودساختگی مرتبی در تربیت آرمانی	۲۰۶
۳ - ۱۱) خودساختگی مرتبی علوی	۲۰۷
۱۲) تحسین ارزش‌ها، تقبیح ضد ارزش‌ها	۲۰۸
۱ - ۱۲) شیوه‌های مؤثر تحسین ارزش و تقبیح ضد ارزش	۲۰۸
۲ - ۱۲) مبالغه و تأثیر دو چندان تحسین و تقبیح	۲۱۰
۱۳) خوف و رجاء	۲۱۲
۱۴) هویت‌بخشی از طریق ایجاد احساس تعلق به گروه	۲۱۳
۱۵) ملازمت و اشراف	۲۱۸
۱ - ۱۵) اصل حفظ ارتباط	۲۱۸
۲ - ۱۵) زوایای حفظ ارتباط در طوفان مشکلات	۲۱۹
۱۶) مدیریت بحران در فرض نیاز به درمان	۲۲۱
الف) نحوه برخورد با نیاز کاذب مشروع	۲۲۱
ب) نحوه برخورد با نیاز کاذب نامشروع	۲۲۲
۱۷) آموزش مستقیم	۲۲۴
۱۸) واکسیناسیون	۲۲۷
۱۹) تکریم نفس	۲۲۸
۲۰) توسل و التجا به اهل بیت (علیهم‌السلام)	۲۳۳
فصل سوم: روش فعال در تربیت آرمانی	۲۳۷
۱) ماهیت روش فعال	۲۳۷
۲) عمق و دوام آموخته: دو فایده‌ی عمده‌ی روش فعال	۲۴۰
۳) شرایط اجرای روش فعال در حوزه‌ی ارزش‌ها	۲۴۰
۱ - ۳) استدلال عقلی بر لزوم تعبد	۲۴۰

۲۴۲	۲ - ۳) تقید به همگرایی
۲۴۳	۳ - ۳) لزوم پیش‌گیری از نقض غرض
۲۴۶	۴) نمونه‌ی استفاده از روش فعال در درس اخلاق مرحوم علامه کرباسچیان
۲۴۶	۱ - ۴) تحلیل جلسه‌ی اول کلاس اخلاق مرحوم استاد علامه
۲۴۹	۲ - ۴) تحلیل جلسه‌ی دوم کلاس اخلاق مرحوم استاد علامه

بخش چهارم: آموزه‌های وحی برای سه مقطع مهم تربیتی

۲۵۵	مقدمه
۲۵۵	الف) ترسیم فضای کلی مقاطع سه‌گانه‌ی تربیت عقلانی
۲۵۶	ب) متن و ترجمه‌ی روایات سه مقطع تربیتی
۲۵۹	فصل اول: هفت سال اول
۲۵۹	۱) معنای «سید بودن» متربی در ۷ سال نخست
۲۶۳	۲) راه‌کارهایی برای حفظ رضایت کودک در چارچوب ارزش‌ها
۲۶۳	استدلال
۲۶۳	صیانت
۲۶۴	تلقین و فضاسازی
۲۶۶	۳) معنای «یُرَبِّی الصَّبِّی» و «دَع ابْنَكَ یَلْعَب»
۲۶۷	۴) توصیه‌های عبادی - صیانتی در هفت سال نخست
۲۶۷	۱ - ۴) توصیه‌های عبادی
۲۷۱	۲ - ۴) توصیه‌های صیانتی
۲۷۹	فصل دوم: هفت سال دوم
۲۷۹	۱) تحلیل تربیتی «عبد و خادم» بودن متربی و تشریح فرایند «القا و تلقین»
۲۸۲	۲) تحلیل تربیتی «ادب‌آموزی» در هفت سال دوم

۲۸۴	۱ - ۲) معنا و قلمرو ادب
۲۸۴	۱ - ۱) مظاهر و موقعیت‌ها
۲۸۵	۲ - ۱) تأثیر و تأثر دریافت‌های بنیادین و مظاهر ادب
۲۸۵	الف) آداب: ناشی از تصدیق حق و شأن
۲۸۶	ب) رابطه‌ی فهم درونی و تجلیات مختلف ادب
۲۸۷	ج) زمینه‌سازی رعایت برخی آداب برای آداب دیگر
۲۸۸	۲ - ۲) رابطه‌ی ادب با عناصر بنیادین شناخت
۲۸۸	۱ - ۲) ادب بر مبنای معرفت عقلانی
۲۸۸	الف) عقل: ریشه‌ی آداب
۲۹۱	ب) ادب اکتسابی ثمره‌ی عقل وهبی
۲۹۴	۲ - ۲) ادب بر مبنای معرفت وحیانی
۲۹۷	۳ - ۲) دشواری تقیّد به آداب و لزوم تدبیر برای ایجاد و پای‌بندی به آنها
۳۰۰	۴ - ۲) آموزش آداب بندگی در هفت سال دوم
۳۰۲	۳) تعلیم کتاب
۳۰۵	فصل سوّم: هفت سال سوّم
۳۰۵	۱) «ملازمت و ضمیمه‌سازی»
۳۱۰	۲) استخدام و وزارت
۳۱۰	۱ - ۲) استقلال طلبی متربی در هفت سال سوّم
۳۱۰	۲ - ۲) دوست یا دشمن!
۳۱۳	۳ - ۲) مشورت با متربی
۳۱۷	۴ - ۲) مسئولیت‌های فردی، خانوادگی و اجتماعی
۳۱۸	۵ - ۲) فراگیری حلال و حرام
۳۱۸	۶ - ۲) واکسیناسیون
۳۲۴	۷ - ۲) دشواری تغییر و تحوّل در متربی: پس از پایان مقاطع
۳۲۷	خُسن ختام

۳۲۷ الف) لزوم توسل مرئیان و مرتبیان به ساحت قدس اهل بیت علیهم السلام

۳۲۸ ب) اخلاص و تقوا رمز ثمرات و برکات علامه علوی

۳۳۳ فهرست منابع

۳۳۳ ● کتب

۳۳۶ ● جزوات و سایت‌ها

پیش‌گفتار

هشت سال از عروج ملکوتی استاد تعلیم و تربیت شیعی - مرحوم علامه شیخ علی اصغر کرباسچیان رحمته الله گذشت. این سالها را در حالی پشت سر می‌گذاریم که تربیت شدگان مکتب ایشان، گامهای درخور توجهی در جهت معرفی ابعاد شخصیتی آن بزرگوار برداشته‌اند.

به علاوه در این هشت سال آثاری از مکتوبات و سخنرانی‌های استاد به چاپ رسیده که هر یک گوشه‌هایی از دیدگاه‌های تربیتی ایشان را نمایان می‌کند.

با این همه و علی‌رغم گذشت بیش از پنجاه سال از تأسیس مؤسسه‌ی بابرکت علوی، هنوز اهداف و اصول و نیز راهبردها و روش‌های تربیتی استاد علامه - آنگونه که در مدرسه علوی تبلور عملی یافت - به صورت روشن و تفصیلی ارائه نشده است. در این میان هستند برخی تربیت شدگان و حتی مربیان ثناگوی علامه، که طرز تفکر ایشان را در امر تربیت، قدیمی و ناکارامی دانند. البته معتقدند که این بزرگ مرد در عصر خود - و متناسب با فضای آن زمان - بهترین راه را رفته است. اما اکنون، در عین تجلیل و تعظیم ایشان، دیگر نمی‌توان از دیدگاه‌ها و روش‌های سنتی‌شان دفاع کرد و باید به «تربیت مدرن» روی آورد. بر این اساس می‌کوشند با توجیه و تفسیر برخی نمونه‌ها، مرحوم علامه را موافق با مدرنیته - به اصطلاح رایج امروزی - وانمود کنند.

ما نه می‌خواهیم همه‌ی روش‌های تربیتی استاد علامه را صحیح و کامل بینگاریم و

نه معتقدیم که آن بزرگوار منزّه از خطا و اشتباه بوده است. مهم این است که تلاش صادقانه و خالصانه‌ی این طلایه‌دار را همان‌گونه که بوده، بشناسیم و سپس اگر نقد و ایرادی به آن داریم شجاعانه و با صراحت بیان کنیم. اگر مرحوم علامه، خود در قید حیات بود، چه بسا برخی روش‌های خرد و جزئی را، که در گذشته عمل می‌کرد، اکنون قابل اجرا نمی‌دانستند. اما مهم رویکردهای کلی و اصول ثابت و کهنه ناشدنی تربیت انسان است که با گذشت زمان، دستخوش تفاوت نمی‌شود.

این خدمتگزار امیرالمؤمنین (علیه السلام) با انسان‌شناسی برگرفته از آموزه‌های قرآن و اهل بیت (علیهم السلام)، راهبردهای اصلی و روش‌های الهی تربیت یک مؤمن وفادار به اسلام و تشیع را تشخیص داد و در راه عملیاتی کردن آنها، مخلصانه و با تمام توان کوشید.

در این کتاب سعی کرده‌ایم تا بلوی نسبتاً جامع از مثنی تربیتی مرحوم استاد علامه کرباسچیان در مؤسسه‌ی قویم علوی ترسیم کنیم و در منظر همه‌ی علاقمندان به تربیت اصیل دینی، به خصوص مریدان، قرار دهیم. البته ما در این و جیزه از ظنّ خود یار علامه شده‌ایم و - با سابقه‌ی سی سال شاگردی و همکاری و همنفسی با وی - از پنجره‌ی خود به سلوک تربیتی وی نگریسته‌ایم. ممکن است ابعاد دیگری از سیره‌ی تربیتی مرحوم استاد از نگاه ما به دور مانده باشد. به همین خاطر از نظرات مشفقانه و نقدهای متخصصانه‌ی صاحب نظران در این عرصه، استقبال می‌کنیم و تعامل نظریه پردازانه در این زمینه را موجب غنای این طرح تربیتی می‌شناسیم.

در این کتاب به عنوان مقدمه، درباره‌ی ضرورت اقدام به تربیت فرزندان شیعه سخن گفته‌ایم و مضاعف شدن این ضرورت را در زمان غیبت و غربت امام عصر (علیه السلام) یادآوری کرده‌ایم.

در بخش اول کتاب به بیان اهداف تربیت پرداخته‌ایم. در این بخش ابتدا اشاره‌ای گذرا به حقوق فرزندان صورت گرفته و سپس محورهای اصلی آموزه‌های تربیت در مکتب وحی تبیین شده است. آنگاه به تعریف صحیح و مختار از تربیت و مشخصات یک مربی ایده‌آل و آرمانی پرداخته‌ایم.

بخش دوم کتاب به بیان دو راهبرد اصلی و اساسی تربیت آرمانی اختصاص یافته

است و به این منظور در نخستین فصل، رویکرد «پیشگیری به جای درمان» را از نگاه مرحوم استاد علامه توضیح داده‌ایم. در فصل دوم و سوم به ترتیب راهبرد «صیانت نفس مرتبی» و «فضاسازی برای او» تبیین شده است.

در بخش سوم کتاب براساس دو راهبرد مذکور، راهکارهای تربیت آرمانی بیان شده است. مجموعاً بیست و یک روش را توضیح داده‌ایم که یکی از آنها روش فعال در مشی تربیتی مرحوم علامه است و به خاطر اهمیت و حساسیتی که دارد در فصلی جداگانه ذکر شده است.

در آخرین بخش کتاب، آموزه‌های وحی برای سه مقطع مهم تربیتی، در سه فصل جداگانه توضیح داده شده است.

حسن ختام همه‌ی مباحث بیان ضرورت توسل و التجا به امام عصر علیه السلام است که روح همه‌ی روش‌ها و جان مایه‌ی همه‌ی راهکارهای تربیت می‌باشد.

لازم به تذکر است که در این کتاب به روال پژوهش‌های معمول دانشگاهی بحث نکرده‌ایم. همت اصلی، تبیین چارچوب روشن عملی «تربیت آرمانی» بوده است و صرفاً به دنبال ارائه‌ی یک طرح عملی اثباتی بوده‌ایم. از این رو مبانی نظری و نیز نقد و بررسی تئوری‌های مخالف در این کتاب نیامده است.

هدف ما در این طرح عملی آن است که ببینیم چگونه می‌توان در چارچوب کتاب و سنت یک «مرتبی آرمانی» را تربیت کرد. «مرتبی آرمانی» در فرهنگ وحی در یک کلام «بنده‌ای واقعی برای خداوند متعال» است. معتقدیم این طرح «طریقت» رساندن مرتبیین امروز به این نقطه را دارد. هر قدر که بتوانیم در این مسیر طراحی شده گام برداریم و به پیش برویم به هدف مزبور نزدیک‌تر می‌شویم و البته «ما لا یدرک کله یتدرک کله». به تعبیر روشن‌تر نگاه ما در این طرح، یک نگاه «طیف بردار و نسبی» است نه یک نگاه «صفر و یکی مطلق». تا هر اندازه که بتوانیم در این مسیر حرکت کنیم به آن هدف ارزشمند، نزدیک‌تر خواهیم شد و البته انصراف دادن از این مسیر نیز مقرون به صواب نیست.

علاقمندان می‌توانند تفصیل این مباحث را در مجموعه‌ی سه جلدی کتاب «تربیت

عقلانی»، که پیش از «تربیت آرمانی» منتشر شده است، ملاحظه فرمایند. امیدواریم کتاب حاضر گامی مؤثر و مفید در جهت آشنایی عمیق تر با مکتب تربیتی اهل بیت علیهم السلام باشد.

سید محمد بنی هاشمی

فاطمیه ۱۴۳۲

اردیبهشت ۱۳۹۰

www.ketab.ir

مقدمه

(۱) لزوم محافظت خود و اطرافیان از عذاب الهی

قرآن کریم به اهل ایمان چنین دستور می‌دهد:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ^۱
ای کسانی که ایمان آورده‌اید! خود و خانواده‌تان را از آتشی بازدارید (دوزخ)؛
که هیزمش مردمان و سنگ است. فرشتگانی سخت‌گیر و بی‌مدارا بر آن
گمارده‌اند که خداوند را در آن چه فرمانشان داده عصیان نمی‌کنند و بدانچه
فرمان داده شده‌اند عمل می‌نمایند.

براساس این آیه‌ی مبارکه، اهل ایمان موظفند که خود و خویشان‌شان را از آتش
در دناک دوزخ‌نگاه دارند. این محافظت از طریق انجام تکالیف امکان‌پذیر است. اهل
ایمان با بازداشتن خود و خانواده‌شان از نواهی الهی، آن‌ها را از آتش‌نگاه می‌دارند.

امیر مؤمنان علیه السلام، در تبیین آیه‌ی شریفه فرموده‌اند:

معنای آن این است که آن‌چه با آموختنش از آتش دوزخ نجات می‌یابند، به
ایشان بیاموز.^۲

۱- تحریم / ۶.

۲- منیة المرید / ۳۸۱ و ۳۸۲. (سایر مدارک این بخش از روایت: ارشاد القلوب / ۱ / ۱۸۴ -

مجموعه وزام / ۱ / ۶).

در این جا به سه نکته ی لطیف توجه می کنیم:

اولاً: این وظیفه ی عمومی نخست برای کسانی ضرورت می یابد که در میان اطرافیان خود مقبولیت دارند. پذیرش افراد نسبت به مربی، می تواند بستر مناسبی برای اینگونه تعلیم و تعلم ها باشد. مقبولیت مربی باعث می شود که او بتواند ارزش های عقلانی - وحیانی را عمیق تر در متربیان نهادینه کند. راوی به امام صادق علیه السلام عرض می کند: «من خانواده ای دارم و آن ها از من حرف شنوی دارند، آیا آنان را به این امر (پیروی از مکتب اهل بیت علیهم السلام) فرابخوانم؟» حضرت به او پاسخ مثبت می دهد و این آیه شریفه را قرائت می فرمایند.^۱

ثانیاً: مسؤولیت نگهداری از آتش دوزخ به گروه خاصی اختصاص ندارد. رسول اکرم صلی الله علیه و آله می فرمایند:

همه ی شما مراقب و محافظ و همه ی شما در قبال رعیت او (خداوند) مسئولید. مرد مراقب و محافظ خانواده خود و در قبال آنها مسئول است. زن نیز مراقب و محافظ خانواده ی شوهرش و فرزندان اوست و در قبال آنها مسئول می باشد.^۲

همه موظفند با امر به معروف و نهی از منکر، درباره ی یکدیگر چنین رعایتی را اعمال کنند. روشن است که این مسؤولیت برای والدین - نسبت به فرزندشان - پررنگ تر است. در رتبه ی بعد مربیان مدارس این وظیفه ی قرآنی را به دوش دارند که متربی را نسبت به ارزش های الهی، باورمند و عامل، تربیت کنند.

امروزه بسیاری از وظایف تربیتی اولیا به مدرسه واگذار شده است چون عملاً فرزندان، ساعات بیشتری از وقت مفید خود را در مدرسه می گذرانند و تأثیرپذیری آنها از محیط مدرسه، ممکن است در برخی موارد حتی بیش از خانواده باشد. لذا مربیان مدرسه علاوه بر وظایفی که خود نسبت به دانش آموزان دارند وکلای والدین هم به حساب می آیند. این امر، وظیفه ی آن ها را برای تثبیت ارزش ها در جان متربی، سنگین تر می سازد.

ثالثاً: علامه‌ی نستوه و روزبه پرشکوه، در پی انجام چنین وظیفه‌ی خطیری بودند. علامه در پی این بود که بچه مدرسه‌ای‌ها را تربیت کند و از بی‌دینی و بی‌اخلاقی «نجاتشان دهد».^۱

حساسیت این وظیفه به حدی برای این بزرگواران هویدا بود که برای ادای آن شتاب می‌ورزیدند. همه، حکایت مرحوم استاد روزبه و صبحانه‌ی نیم خورده‌اش را به یاد داریم. وقتی همسر استاد به ایشان عرض کرد: «آقا کجا با این عجله و شتاب؟» از ایشان چنین پاسخ شنید:

بچه‌ها دارند غرق می‌شوند؛ بروم نجاتشان دهم... زودتر بروم تا یک نفر را از انحراف و اشتباه دریاورم.^۲

علامه‌ی علوی بی‌این باور بود که «اگر کسی بتواند در این راه یک قدم بردارد و خدای نکرده مسامحه کند، مسئول است»^۳ او این مسئولیت را با مثال‌های شیرین و نافذش تبیین می‌کرد. کودکی که رها از تربیت باشد مثل کسی است که می‌خواهد خود را از بام به زیر پرتاب کند. اگر ما ناظر این صحنه باشیم و جلوی وی را سد نکنیم «همه می‌گویند فلانی او را کشت».^۴

علامه هشدار می‌داد: «اگر بچه‌ها سرطان می‌گرفت - چون راضی نبودی - خانه‌ها را می‌فروختی و او را به خارج از کشور می‌فرستادی کسی هم که می‌گوید من راضی نیستم بچه مسلمان‌ها هر وئینی و بهایی و وهابی شوند باید از خود، عکس‌العمل نشان دهد».^۵

در پی این مقدمات نخست باید از خود پرسید «ما در قبال مذهب تشیع چه وظیفه‌ای داریم؟»^۶ یکی از وظایف شاخص ما در این عرصه، نجات بچه مسلمانها از

۱ - یادنامه‌ی استاد علامه کرباسچیان / ۲۶ - توصیه‌های استاد / ۸۹.

۲ - توصیه‌های استاد / ۸۷.

۳ - یادنامه‌ی استاد علامه کرباسچیان / ۲۳.

۴ - همان.

۵ - همان / ۲۴.

۶ - یادنامه استاد علامه کرباسچیان / ۴۲.

انحرافات است که به رهایی آنها از دوزخ می‌انجامد. وقتی حساسیت و اصمیت این وظیفه، خودنمایی کرد باید دست به کار انجام آن شد. باید توجه داشت که این وظیفه «دین ما به امام زمان (علیه السلام)»^۱ است و باید در راه ادای آن «استوار، نستوه، آگاهانه و دقیق»^۲ حرکت کرد.

۲) حساسیت مضاعف وظیفه‌ی تربیت در ایام غیبت

دوران غیبت امام عصر (علیه السلام)، عصر یتیمی شیعه است. نامردمان در کمین این فرهنگ ناب نشسته‌اند و قصد فروپاشی‌اش را دارند. پدر و صاحب شیعه، از چشمان فرزندان پنهان است. باز ماندگان، از زیارت آشکارای او محرومند و جدایی از پدر به بی‌پناهی ظاهریشان انجامیده است. این یتیمی، بسیار دشوارتر از فقدان پدر نسبی است. امام، والد شفیق امت است^۳ و وقتی از رعیت خود فاصله گرفته باشد، محرومیت آنها از هدایت، به بار می‌آید. امام حسن عسکری (علیه السلام) به نقل از نبی مکرم اسلام (صلی الله علیه و آله) می‌فرمایند:

سخت‌تر از یتیمی یتیمی که از پدر و مادرش جدا افتاده، یتیمی است که از امامش جدا شده و نمی‌تواند به او دست یابد و نمی‌داند در اموری از شریعت‌های دینی که مبتلا به‌اش می‌شود حکمش چیست؟^۴

مرحوم استاد ابن واقعیت تلخ را در کام جان چشیده بود که این‌گونه نهیب‌مان می‌زد:

مسأله‌ی مهم‌تر، شناخت یتیم واقعی است. آیا یتیم، تنها به فرزند پدر مرده اطلاق می‌شود یا معنای آن وسیع‌تر است؟ طبق روایات، ای‌تام

۱ - تعابیر زیبای مرحوم استاد علامه کرباسچیان در باب ضرورت تعلیم و تربیت، توصیه‌های استاد / ۱۴۴ و ۱۴۵.

۲ - تعابیر زیبای مرحوم استاد علامه کرباسچیان در باب ضرورت تعلیم و تربیت: توصیه‌های استاد / ۱۴۴ و ۱۴۵.

۳ - چنانکه امام رضا (علیه السلام) فرمودند: الامام الأنیس الزفیق و الوالد الشفیق. (الکافی / ۱ / ۱۹۸).

۴ - احتجاج / ۱ / ۱۶.

آل محمد علیهم السلام کسانی اند که نسبت به معارف اهل بیت علیهم السلام محروم اند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند:

«أَنَا وَ عَلِيٌّ أَبَوَا هَذِهِ الْأُمَّةِ»^۱ «من و علی پدران این امتیم».

هرکس از معارف آنان دور باشد، یتیم است و نیازمند کفالت علمی.

لَيْسَ الْيَتِيمُ الَّذِي قَدْ مَاتَ وَالِدُهُ إِنَّ الْيَتِيمَ يَتِيمٌ الْعِلْمِ وَالْأَدَبِ

یتیم آن کس نیست که پدر از دست داده است؛ یتیم آن است که دانش و تربیت ندارد.^۲

منقطع شدن از امام معصوم علیه السلام باعث شده شیعه از معارف زلال اهل بیت علیهم السلام به دور افتد. این مهجوری، دور افتادگی از علم صحیح و آداب و سنی اصیل و حیانی است. به علاوه فرهنگ های فاسد و منحط، از هر سو برای هدم این بنای بلند و استوار، کمر بسته اند.

علامه بر این باور بود که به همین دلایل، عصر حاضر، عصر «غربت اسلام»^۳ و «مهجوری امیر مؤمنان علیه السلام» است. بارها دیدیم که از غربت امام عصر علیه السلام، آه تحسر و افسوس می کشید.^۴

در چنین شرایطی به جدّ قائل بود که فرزندان بی گناه آل محمد علیهم السلام دست ما به امانتند. آنها را به چشم «امانت خدا»^۵ و «امانت امام عصر علیه السلام»^۶ می دید و معتقد بود که امروزه ما امانتدار خاندان آسمانیم. فردا که پدر سفر کرده ای اینان باز گردد امانتداری ما را ارزیابی می کند. اگر امروز، متریان خود را در فضای ارزش های الهی بار آوریم آن روز نزد مولا یمان سربلند خواهیم بود. آن گاه است که هم نشینی و مؤانست با اهل بیت علیهم السلام در رفیق اعلی نصییمان خواهد شد.

۱ - بحار الانوار / ۱۶ / ۹۵.

۲ - توصیه های استاد / ۹۵.

۳ - توصیه های استاد / ۸۸.

۴ - همان / ۹۳.

۵ - یادنامه استاد علامه کرباسچیان / ۳۵.

۶ - همان / ۵۰.

امام عسکری علیه السلام در ادامه‌ی روایت پیشین می‌فرماید:

آگاه باشید هرکس از شیعیان ما که عالم به علوم ما باشد؛ [نسبت به] این جاهل به شریعت و محروم از دیدار ما، که یتیمی در کنف حمایت اوست، [مسئول است]. آگاه باشید هرکس که او (این جاهل) را هدایت کند و راهنمایی نماید و شریعت ما را به وی بیاموزد در رفیق اعلیٰ با ما خواهد بود.^۱

در پرتو همین آموزه‌ها بود که علامه، پدران و وصیت می‌نمود:

در زمان غیبت، هر مسلمانی از پدر معنوی خویش مهجور است و همه ایتام آل محمدند و هرکس یک کلمه به کسی بیاموزد و او را با معارف دین آشنا کند در قیامت در کنار پیامبر خدا جای دارد. آری یتیم معنوی به مراتب یتیم‌تر از یتیم (والدین نسبی) است.^۲

یاد علامه‌ی ما به خیر! که غلام بارگاه صدیق‌ه‌ی طاهر علیه السلام و فرزندان بی‌نظیرش بود. منطق علامه برای رسیدگی به ایتام آل محمد علیهم السلام، ریشه در اندیشه‌ای فاطمی داشت:

زنی به محضر حضرت زهرا علیها السلام مشرف شد و از آن حضرت سؤالاتی پرسید. وقتی پرسش‌ها به ده مورد رسید، زن از فراوانی آنها شرمگین شد و عرضه داشت: «شمارا به مشقت نیندازم ای دخت رسول خدا!». حضرت او را از خجلت زدگی برحذر داشتند و از وی خواستند که هرچه می‌خواهد بپرسد. ابتدا فرمودند:

هر سؤالی داری بیاور و بپرس! اگر روزی کسی را برای بردن بار سنگینی به پشت بام، اجیر کنند و به ازای آن، صد هزار دینار به او اجرت بدهند، آیا بردن آن بار برایش سنگین خواهد بود؟

زن عرضه داشت: خیر! حضرت ادامه دادند:

به ازای [پاسخ] به هر سؤال [تو]، من بیش از آنکه زمین تا عرش از مروارید

۱ - احتجاج / ۱ / ۱۶.

۲ - توصیه‌های استاد / ۹۵ و ۹۶ به علاوه بنگرید به: یادنامه استاد علامه کرباسچیان / ۲۵ و «در مکتب استاد» / ۳۱ / ۱.

پر شود اجرت گرفتم پس به طریق اولی سنگینی این بار کاسته می‌شود [و از میان می‌رود].

سپس حدیث گران‌بهای را از پدر گرامیشان نقل کردند که الهام بخش کفیلان ایتام آل محمد علیهم‌السلام است:

از پدرم شنیدم که می‌فرمود: شیعیان دانشور ما، محسور می‌شوند و به اندازه فراوانی علومشان و جذبتشان در ارشاد بندگان خدا، بر آنها لباس‌های عزت و شرافت می‌پوشانند؛ تا آن که بر یکی از آنها هزار هزار جامه‌ی نور، پوشانده می‌شود. سپس منادی پروردگار ما - عز و جل - ندا می‌دهد: «ای کفیلان ایتام آل محمد علیهم‌السلام! که هنگام جدایی آنها از پدرانشان (امامان آنان) برآورنده‌ی نیاز علمی‌شان بودید؛ اینان شاگردان شمايند؛ همان یتیمانی که به ایشان سرپرستی و رسیدگی نمودید و فقر علمی‌شان را از آنها برطرف ساختید. اکنون به ایشان لباس بدهید همان‌طور که در دنیا لباس‌های دانش را به ایشان بخشیدید».

آنها نیز به هر یک از آن یتیم‌ها، به اندازه دانش‌هایی که از ایشان فرا گرفته‌اند، لباس می‌بخشند...

حضرت در ادامه فرمایش خود تصریح می‌کند:

يَا أَمَّةَ اللَّهِ إِنَّ سِلْكَهُ مِنْ تِلْكَ الْخَلْعِ لَأَفْضَلُ مِمَّا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ أَلْفَ أَلْفِ مَرَّةٍ^۱

ای کنیز خدا! یک رشته از آن خلعت‌ها، هزار هزار بار از هر آنچه خورشید بر آن می‌تابد برتر است!

براساس همین روایت شریف بود که مرحوم استاد چنین بشارت‌مان می‌داد:

هر یک از شما امروز می‌توانید کافل یتیم باشید و مشمول این خطاب در روز قیامت که: «أَيُّهَا الْكَافِلُونَ لَا يَتَامُ آلُ مُحَمَّدٍ علیهم‌السلام...» «ای سرپرستان یتیم‌های آل محمد علیهم‌السلام»^۲... هرکس در زمان غیبت به یتیمان آل محمد علیهم‌السلام یک

۱ - بحار الانوار / ۲ / ۳ به نقل از تفسیر امام حسن عسکری علیه‌السلام.

۲ - توصیه‌های استاد / ۹۵ - به علاوه بنگرید به: یادنامه استاد علامه کرباسچیان / ۲۵.

کلمه یاد بدهد خداوند هزار خلعت از نور به او عطا می‌کند...^۱
او این اجرهای بی‌نظیر در آخرت را رصد کرده بود که با عزم راسخ می‌سرود:
رنج راحت دان چو مطلب شد بزرگ گرد گله توتیای چشم گرم
... ما ضَعَفَ بدنٌ عَمَّا قَوَّيْتُ عَلَيْهِ النِّيَّةَ^۲.

www.ketab.ir

۱ - توصیه‌های استاد / ۲۶.

۲ - من لا يحضره الفقيه / ۴ / ۴۰۰، وقتی قصد بر [انجام] چیزی قوی شد هرگز بدن [برای رسیدن به آن] سست نمی‌گردد. نیز بنگرید به: در مکتب استاد / ۳ / ۴۱.